

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Tiilikainen, Marja; Fingerroos, Outi

Title: Perhe ja perheenyhdistäminen pakolaisten elämässä : esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämäkulut

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Siirtolaisuusinstituutti & tekijät 2019

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Tiilikainen, M., & Fingerroos, O. (2019). Perhe ja perheenyhdistäminen pakolaisten elämässä : esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämäkulut. In E. Lyytinen (Ed.), Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa (pp. 301-319). Siirtolaisuusinstituutti. Tutkimus / Siirtolaisuusinstituutti, 2. [https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2019/12/t-02- isbn-978-952-7167-60-1-turvapaikanhaku-ja-pakolaisuus-suomessa.pdf](https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2019/12/t-02-isbn-978-952-7167-60-1-turvapaikanhaku-ja-pakolaisuus-suomessa.pdf)

13. Perhe ja perheen- yhdistäminen pakolaisten elämässä: esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämänkulut

Marja Tiilikainen & Outi Fingerroos

13.1. Johdanto

Olin 24-vuotias, kun tulin Suomeen 1990-luvun alussa Moskovasta. Minun ei ollut tarkoitus alun perin jäädä Suomeen vaan ainoastaan saattaa serkkuni Hollantiin Suomen kautta. Mutta Suomi oli hyvä paikka ja täällä oli myös kavereita, jotka olivat opiskelleet samassa yliopistossa Moskovassa. Sitten minä jäin ja hain turvapaikkaa. Olin jo aikaisemmin mennyt naimisiin tytön kanssa, jonka kanssa olimme käyneet samaa koulua Somaliassa ala-asteelta lähtien. Olimme tehneet meherin [islamilainen avioliittosopimus] Emiraateissa, jossa minua edusti äitini veli, koska en itse päässyt paikalle. Kun sain turvapaikan Suomesta, hain vaimolle lupaa tulla Suomeen perheenyhdistämisen kautta. Systemi oli silloin todella helppo, koko perheenyhdistämisprosessi kesti vain seitsemän tai kahdeksan kuukautta. Suurin huoleni Suomeen tulon jälkeen oli, että pääseekö rakkaani minun luokseni ja milloin. Sillä olin niin rakastunut, että en olisi kestänyt pidempää. Olimme olleet pienestä lähtien yhdessä. Mutta sen jälkeen kun hän tuli, kaikki oli ihan yes. (Warsame.)

Edellä oleva esimerkki on koostettu pääkaupunkiseudulla asuvan suomensomalialaisen miehen haastattelusta. Mies, jota kutsumme Warsameksi, kuvaa yhtäältä, kuinka tärkeää hänelle oli saada rakastettu nuori vaimo Suomeen, ja toisaalta, kuinka kivuttomasti perheenyhdistäminen 25 vuotta sitten hänen kohdallaan tapahtui. Toisenlaisen

esimerkin perheenyhdistämisestä tarjoaa toisen Suomessa asuvan suomensomalialaisen miehen elämäkerta. Kutsumme miestä Husseiniksi. Hänen tarinansa yhtyy Warsameen oikeastaan vain siinä, että hän saapui Suomeen 1990-luvun alussa alaikäisenä turvapaikanhakijana junalla ja itärajan suunnalta. Hänen elämässään asiat eivät tässä vaiheessa sujuneet yhtä jouhevasti: Hussein käynnisti perheenyhdistämisen, mutta ei saanut kasaan tarvittavia asiakirjoja ja täysi-ikäistyi kesken prosessin. Husseinin äiti jäi Somaliaan ja sisarukset elävät diasporassa ympäri maailman. Lisäksi isä ja veli kuolivat epäselvissä olosuhteissa, kuten Hussein kertoo:

Isä oli järjestänyt matkan. Juuri ennen, kun lähdin Somaliasta, isoveljeni tapettiin. Tulimme Venäjän kautta junalla Helsinkiin ja yhtäkkiä matkan opastaja [maksettu henkilö] katosi. Minulla ei ollut silloin mitään hajua Suomesta, virta vain vei mukanaan. Minulla ei ollut mitään tietoa, mitä huomenna tapahtuu. Suomessa ei silloin osattu kertoa turvapaikkaprosessista ja muustakaan, sillä tilanne oli myös viranomaisille uusi. Saatuani oleskeluluvan opiskelin suomen kielen ja kävin monenlaisia kursseja. Sain suoritettua peruskoulun ja muutin pois perheryhmäkodista. Silloin minulla oli perheenyhdistämishakemus vireillä. Minä tulin täysi-ikäiseksi ja sain kielteisen perheenyhdistämispäätöksen, koska minulla ei ollut papereita perheestäni. Maahanmuuttovirasto niitä pyysi, mutta mistä semmoisia saa Somaliasta. Se oli täysi pettymys. (Hussein.)

Lukumme rakentuu kahden suomensomalialaisen perheen kokemuksille perheenyhdistämisestä sekä perheen merkityksestä voimavarana pakolaisten rakentaessa elämänsä uudessa maassa. Warsamen ja Husseinin tulo Suomeen sijoittuu 1990-luvun alkuun eli aikaan, jolloin Suomeen saapui itärajan yli merkittävä määrä somalipakolaisia turvapaikanhakijoina. Sen jälkeen somalialaisista muodostui Suomen suurin pakolaistaustainen ryhmä, jonka määrällistä ykkösasemaa on horjuttanut vasta irakilastaustaisten pakolaisten hakeutuminen Suomeen erityisesti vuonna 2015 ja sen jälkeen. Venäläisten ja virolaisten ohella somalialaiset ovat myös eniten tutkittu yksittäinen maahanmuuttajataustainen ryhmä Suomessa (esim. Hassinen-Ali-Azzani 2002; Tiilikainen 2003; Alitolppa-Niitamo 2004; Degni 2004; Hautaniemi 2004; Bjork 2007; Dhalmann 2011; Pirkkalainen 2013; Isotalo 2015). Ylipäätään somalialaisten diasporaa voidaan pitää kuvaavana esimerkkinä maailmanlaajuisesta, hyvin nopeasti leviävästä pakolaiskysymyksestä, jonka mahdollistavat nopeat liikkumisen mahdollisuudet ja jatkuvasti uusiutuva informaatioteknologia (Martikainen & Tiilikainen 2013, 14; Isotalo 2015, 32).

Analyysissa asetamme Warsamen ja Husseinin perheet ylijärjestyksen perhemuuton kontekstiin (Bryceson & Vuorela 2002). Lähtökohtamme on, että erityisesti pakolaisille perhe on jatkuvasti muuttuva ja uudelleen määrittyvä, mutta myös pysyvä ja kansallisvaltioiden rajojen yli ulottuva kategoria. Arjen selviytymisessä ja uuteen maahan koutoutumisessa perheen merkitys korostuu (Rask ym. 2016; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Pidempi ajallinen tutkimusperspektiivi antaa mahdollisuuden

perheen idean monimuotoisuuden ja siihen liittyvien yleistysten ongelmallisuuden esiintuomiseen. Artikkelimme lähteekin liikkeelle 1990-luvulla Suomeen tulleiden pakolaisten tilanteesta ja siitä, kuinka Warsame ja Hussein Suomeen pysyvästi asettuneina pakolaistaustaisina miehinä hahmottavat elämänkulkuaan ja perheen merkitystä ajallisesta näkökulmasta. Neljännesvuosisata sitten Suomeen tulleiden pakolaisten kokemukset voivat tuoda arvokkaita näkökulmia tämän päivän keskusteluun pakolaisista ja heidän perheistään.

Warsame ja Hussein *kertovat* itsestään, menneisyydestään, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta monin eri tavoin. Elämäkertoissa muutokset, kriisit ja yllättävät tapahtumat vuorottelevat seesteisempien jaksojen ja onnistumisen kokemusten kanssa. Kertomukset selvästi jäsentävät molempien miesten elämää ja vaativat tulkintaa. Folkloristi Taina Ukkonen kirjoittaaakin, että kertomalla ihminen voi selviytyä kriisistä, puolustaa tekojaan, luoda toivoa paremmasta ja kokea puhdistumista kielteisistä tunteista. (Ukkonen 2007, 1; myös Hänninen 1999; Löyttyniemi 2004.)

Perhe on luomus, joka ei välttämättä pelkisty vain yhdenlaiseksi perhekäsitykseksi edes yhden etnisen ryhmän sisällä. Ei siis ole perusteltua väittää, että pakolaisten perheet olisivat hahmottomia yhteenliittymiä vaan inhimillisen toiminnan tuloksena syntyneitä moninaisia ja aina jossain määrin myös uniikkeja merkitysjärjestelmiä (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016b, 30–31). Sukulaisuussuhteet eivät näyttäyty Warsamen ja Husseinin haastattelupuheessa täysin identtisinä. Oman elämänsä perhemalleja Warsame ja Hussein kykenevät kuitenkin erittelemään syvällisesti.

Warsamen ja Husseinin elämäkerrat ovat omalla tavallaan erityisiä, eikä niitä analysoimalla voi rakentaa yhtenäistä kokonaiskuvaa somalialaistaustaisten henkilöiden perhesuhteista edes Suomessa. Esimerkkimme avulla pyrimme pikemmin valottamaan sitä, millaisia kauaskantoisia vaikutuksia viranomaisten tekemillä, luonteeltaan kasvottomilla perheenyhdistämispäätöksillä on yksittäisten ihmisten ja heidän läheistensä elämään (turvapaikkapolitiikan kiristyksistä ks. tässä teoksessa Lyytinen; Välimäki; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso; Ahonen & Kallius; Puumala, Ristimäki & Ylikomi; pakolaisten perhemuuton sääntelystä perhemuuton ja hallinnan konteksteissa ks. Pellander 2017).

Ulkomaalaislain (L 301/2004) pykälä 37 määrittää perheenjäsenyyden erittäin kapeasti. Perheeseen luetaan karkeasti ottaen vain kaksi perättäistä sukupolvea, joiden laskeminen aloitetaan nuoremasta polvesta käsin. Muut perheenjäsenet eivät siis lain mukaan kuulu suomalaiseen perhevästöön. Tiukka rajaaminen on ulkomaalaishallinnon ja lainsäätäjien luoma keino kontrolloida ja rajata Suomeen suuntautuvaa ylirajaista muuttoliikettä. Suomessa perheenyhdistämisistä päättää Maahanmuuttovirasto. Sen läheisimpiä yhteistyötahoja ovat sisä- ja ulkoministeriö sekä Suomen ulkomaanlähetystöt. (Fingerroos 2016, 73, 79.)

Maahanmuuttovirastoa on viime vuodet kritisoitu siitä, että se on omavaltainen viranomaistoimija, joka on tietoisesti halunnut tiukentaa pakolaisten perheenyhdistämisoikeutta ja maahanpääsyä nimenomaan perhesiteiden perusteella (Förbom 2014,

27–28). Tällaisissa tilanteissa pakolaiset (uudelleen)määrittelevät ja organisoivat perhesuhteitaan paikallisesti ja ylirajaisesti. Warsamen ja Husseinin perheiden tarinat on valittu, koska ne ovat onnistuneita esimerkkejä pakolaisten kotoutumisesta Suomeen ja koska molemmissa perheen rooli on keskeinen, joskin eri tavalla. Suomensomalialaiset ovat ryhmänä tärkeä, sillä näihin aikoihin saakka suurin osa perheenyhdistämishakemuksista Suomessa on tullut nimenomaan heiltä.

Luku perustuu nauhoitettuihin ja litteroituihin haastatteluaineistoihin, jotka on kerätty kahdessa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa. Outi Fingerroosin akatemiaturkijan hanke *Perhe koolle: Tutkimus somalialaisten maahanmuuttajien ja virkamiesten kokemuksista perheenyhdistämisprosessissa* (2012–2016) paneutui perheenyhdistämisen tematiikkaan somalialaisten pakolaisten, suomalaisten viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen työntekijöiden kokemusten näkökulmasta. Husseinin esimerkki perustuu Fingerroosin keräämään aineistoon. Marja Tiilikaisen akatemiaturkijan hanke *Islam ja turvallisuus uudelleen tarkasteltuna: Transnationaaliset somaliperheet Suomessa, Kanadassa ja Somaliassa* (2012–2017) tarkasteli perheiden kokemuksia arjen turvallisuudesta. Tiilikaisen aineistosta tätä lukua varten on hyödynnetty Suomessa tehtyjä perhehaastatteluja, mukaan lukien Warsamen, hänen vaimonsa sekä kahden aikuisen lapsensa haastattelut.

Kaikki luvussa käytetyt nimet ovat pseudonyymejä. Husseinin ja Warsamen perheitä koskevat, haastattelujen pohjalta rakennetut elämäkerrat ovat saaneet asianomaisten hyväksynnän. Joitain suoria ja epäsuoria tunnistetietoja sisältäviä yksityiskohtia on muutettu ja haastattelusitaatit on kirjoitettu yleiskieliseen muotoon tunnistamisen estämiseksi. Aineistojen asianmukaisesta säilytyksestä ja jatkokäytöstä on sovittu haastateltavien kanssa. Fingerroosin haastatteluaineistot on tarkoitettu tutkimuskäyttöön vain henkilökohtaisessa akatemiaturkijan hankkeessa; nauhat ja litteraatiot tuhottiin arkaluontoisuutensa vuoksi vuoden 2017 lopussa. Tiilikaisen anonymisoitu haastatteluaineisto mahdollisesti arkistoidaan myöhempää tutkimuskäyttöä varten.

Seuraavaksi esittelemme lyhyesti perheenyhdistämiskäytäntöä, minkä jälkeen käsittelemme perheeseen, ylirajaisuuteen ja diasporaan liittyviä teoreettisia lähtökohtiamme. Näitä kappaleita seuraavat Warsamen ja Husseinin kokemusten ympärille rakentuvat esimerkit ja niiden analyysit.

13.2. Perheenyhdistäminen pähkinänkuoressa

Perheenyhdistäminen tarkoittaa yksinkertaisimmillaan prosessia, jossa Suomessa asuva henkilö hakee oleskelulupaa myös perheenjäsenelleen. Ulkomaalaislaki (L 301/2004) määrittää, että perheenyhdistämistä voivat hakea henkilöt, joiden omainen eli perheenkokoaja on saanut Suomeen oleskeluluvan tai on Suomen kansalainen. Osa perheenkokoajista on alaikäisiä lapsia, osa taas hakee perheenyhdistämistä puolisol-

leen tai lapsilleen. Perheenkokoaja voi siis olla etniseltä taustaltaan myös suomalainen. Perheenjäseniksi ulkomaalaislaki määrittää yleisimmin joko puoliset ja heidän alaikäiset lapsensa tai alaikäisen lapsen huoltajat. Muut omaiset lasketaan perheenjäseniksi vain harvoin. (Fingerroos 2014, 19, 2016, 73–74; L 301/2004.)

Perheenyhdistäminen käynnistyy silloin, kun Suomessa laillisesti oleskeleva perheenkokoaja ja ulkomailla asuvat perheenjäsenet jättävät suomen-, ruotsin- tai englanninkielisen hakemuksen liitteineen lähimpään ulkomaan edustustoon – somalia-laisten tapauksessa yleisimmin Nairobiin tai Addis Abebaan. Hakemisen yhteydessä ulkomaanedustusto ottaa kaikista yli kuusivuotiaista hakijoista valokuvan, biometriset tunnisteet eli sormenjäljet ja mahdollisuuksien mukaan myös allekirjoituksen. Kaikki hakemukseen tulevat liitteet on todistettava oikeiksi, laillistettava ja käännettävä suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi. Ulkomailla oleskelevien perheenjäsenten on tämän lisäksi oltava laillisesti siinä maassa, jossa hakemus jätetään. Perheenkokoaja ja perheenjäsenet haastatellaan aina, kun hakijoilla ei ole esittää vaadittavia dokumentteja, asiakirjojen oikeellisuuteen ei voi luottaa tai hakijat ovat luku- tai kirjoitustaidottomia. Perhesidehaastattelussa selvitetään, onko perhe-elämä ollut lähtömaassa todellista, ja ovatko hakijoiden väliset perhesiteet todennettavissa. Kun kaikki asiakirjat ovat koossa ja ne ovat asianmukaisia, ulkomaanedustusto kirjaa hakemukset ulkomaalaisrekisterijärjestelmään. (Fingerroos 2016, 66–68.)

Hakemukset käsitellään, prosessoidaan ja niistä päätetään Suomessa Maahanmuuttovirastossa. Maahanmuuttoviraston päätöksissä punnitaan perhesiteen olemassaoloa ja aitoutta. Maahanmuuttovirasto hylkää perheenjäsenten oleskelulupahakemukset, mikäli perheenkokoajan henkilöllisyydestään tai perheenjäsenistään antama tieto osoittautuu vääräksi, tai tieto perhesiteiden luonteesta ja kiinteydestä jää haastattelussa toteen näyttämättä. Maahanmuuttovirasto voi varata perheenjäsenille myös tilaisuuden osallistua DNA-tutkimukseen, jos biologisesta sukulaisuudesta ei muuten saada riittävää selvyyttä. Oikeuslääketieteellinen tutkimus alaikäisen hakijan tai perheenkokoajan iän selvittämiseksi voidaan tehdä, jos on ilmeisiä perusteita epäillä hakijan iästä annettujen tietojen luotettavuutta. Käytännössä oikeuslääketieteellisiä testejä ei tehdä ulkomailla, joten lasten ikä arvioidaan perhesidehaastattelun yhteydessä lähes aina pelkästään silmämääräisesti. (Fingerroos 2014, 25, 2016, 68–70; Tapaninen & Helén 2015; Tapaninen 2016.)

13.3. Somalialainen perhe: paikallisia ja ylijarajaisia sosiaalisia siteitä

Somalialainen perhekäsitys on lähtökohtaisesti laajempi kuin somalitaustaisia pakolaisia vastaanottavan Suomen. Perheeseen lasketaan kuuluvaksi lasten, vanhempien

ja isovanhempien lisäksi myös tädit, sedät, serkut ja ystävät, jotka saattavat asua samassa taloudessa pitkiäkin aikoja. Myös suhteet naapureihin ja asuinalueen muihin asukkaisiin ovat tärkeitä. Kasvatillapset perheissä ovat tavallisia – esimerkiksi lasten tunti saattaa ottaa kasvatettavakseen kuolleen sisarensa lapset tai sukulaisnainen jonkun elossa olevan sukulaisensa lapsen vaikkapa silloin, jos hän itse on lapseton ja sukulaisella puolestaan paljon lapsia. Äidin sisarta tarkoittava somalinkielinen termi *habaryar*, joka kirjaimellisesti tarkoittaa ”pikkuäitiä”, ilmaisee roolin tärkeyttä perhejärjestelmässä. Sukulaisuutta ilmaisevia somalinkielisiä termejä käytetään muutenkin perhesuhteiden ja sukulaisuuden luomiseen: henkilö voidaan mieltää tädiksi, sedäksi tai serkuksi ilman verisukulaisuutta vaikkapa sillä perusteella, että henkilöllä on läheinen suhde vanhempiin tai hän käy usein vierailulla. (Tiilikainen, Ismail & Al-Sharmani 2016, 45–47; Tiilikainen 2017, 67.) On myös tavallista, että tuntemattomia puhutellaan kohteliaasti sukulaisuustermein esimerkiksi veljeksi, siskoksi, tädiksi tai isoäidiksi. Perhe ja sukulaisuus vaikuttavat monin tavoin myös klaanijärjestelmän kautta (Lewis 1994; Mohamed 1997), joka voi heijastua myös ulkomailla asuviin somalialaisiin esimerkiksi silloin, kun heidän odotetaan osallistuvan rahallisesti Somaliassa tapahtuneen onnettomuuden aiheuttamiin korvausvaatimuksiin.

Somalialaisessa yhteiskunnassa yksilön asema, mahdollisuudet ja hänen saamansa tuki ovat pitkälti riippuvaisia hänen omasta perheestään sekä muista sosiaalisista siteistä ja niiden tarjoamista resursseista. Yksilö on osa perheen ja laajemman suvun muodostamaa hyvinvointiverkostoa, jossa hän voi tarvittaessa saada materiaalista ja henkistä tukea elämän eri vaiheissa ja jossa hän on samalla velvollinen vastavuoroisesti auttamaan muita avuntarvitsijoita. Nämä perheverkostot ovat laajoja ja niihin tukeudutaan myös ylirajaisesti monenlaisissa resurssien yhdistämisistä vaativissa tilanteissa, kuten esimerkiksi perheenjäsenen hoivajärjestelyissä tai rahallisessa avustamisessa. (Al-Sharmani 2007, 2010; Tiilikainen, Ismail & Al-Sharmani 2016, 56–61.)

Somalialaisten ylirajaiset eli transnationaaliset perheverkostot ovat esimerkki laajemmasta ylirajaisuudeksi kutsutusta ilmiöstä (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1992; Levitt & Glick Schiller 2004; Vertovec 2009) ja erityisesti ylirajaisesta perhe-elämästä, jossa perheyhteyttä ylläpidetään ja luodaan yli kansallisten rajojen (Bryceson & Vuorela 2002). Tutkimus on kohdistunut erityisesti ensimmäisen sukupolven, eli pakolaisuuden ja muiden syiden takia maahan muuttaneiden, kokemuksiin ja yhteyksiin lähtömaihinsa, mutta myös heidän lastensa kokemuksiin kohdistuva tutkimus on lisääntynyt nopeasti (Levitt & Waters 2002; Portes & Rumbaut 2005; Mohme 2014; Tiilikainen 2017). Yhtenä transnationaalisuuden muotona voidaan pitää diasporaa, jonka on ajateltu kuvastavan erityisesti pakolaistaustaisten suhdetta alkuperäiseen kotimaahansa.

Diasporan alkuperäiseen käsitteeseen sisältyy ajatus pakotetusta muutosta ja haajautumisesta sekä alkuperäisen kotimaan merkityksestä paikkana, jonne halutaan palata ja joka määrittää sieltä lähteneiden kollektiivista identiteettiä (Safran 1991; Wahlbeck 1999). Ylirajaisessa kontekstissa toimivien yksilöiden ja perheiden on tultava toimeen uusissa kulttuurisissa tilanteissa. Diasporassa eläminen luo jatkuvasti

myös uutta ja ainutlaatuista. Hall (2003, 107) kutsuu tätä monimuotoista ylijärjätien siirtymien ja diasporakontekstien muodostamaa kokonaisuutta hybridisoitumiseksi: ”Diasporassa kehittyvät kulttuurit ovat tulosta jonkinlaisesta monimutkaisesta ja päättymättömästä eri kulttuureista ammennettujen elementtien yhdistelyprosessista. Tuloksena on ’uutta’ kulttuuria, joka nojaa vanhoihin kulttuureihin olematta kuitenkaan aivan sama kuin ne.” Tällainen hybridisoituminen koskee myös perhesuhteita.

Somalian sisällissodan seurauksena on syntynyt maailmanlaajuinen somalialaisten diaspora. Somaliasta muutettiin ulkomaille jo ennen sotaa työn ja opiskelumahdollisuuksien perässä, mutta Somalian valtion romahtaminen vuonna 1991 sysäsi liikkeelle ennen näkemättömän muuttoliikkeen. Somalialaiset perheet hajosivat eri puolille maailmaa ihmisten etsiessä reittejä ja mahdollisuuksia asettua pakolaisina Somalian ulkopuolelle, useimmiten länteen. Tätä nykyä somalialaisia perheitä asuu monessa polvessa kaikissa maanosissa. Suomessa somalialaisten turvapaikanhakijoiden määrä lisääntyi selvästi vuodesta 1990 alkaen. Pakolaisina tulleiden lisäksi suomenomalialaisten yhteisö on kasvanut perheenyhdistämisen sekä täällä syntyneiden lasten kautta. Vuoden 2015 lopussa Suomessa asui lähes 17 800 henkilöä, joiden taustamaa oli Somalia. Heistä noin kolmasosa oli Suomessa syntyneitä lapsia. (Tilastokeskus 2017.)

Seuraava Warsamen ja hänen perheenjäsentensä haastatteluihin nojaava esimerkki kuvaa yhden pakolaisena Suomeen tulleen miehen ja hänen perheensä elämänkulkua ja kotoutumista Suomeen aikana, jolloin Suomi vasta totutteli maahanmuuttajien ja pakolaisten kasvavaan määrään.

13.4. Warsamen perhe: ”Meidän perheelle opiskelu on niin tärkeä asia”

Warsame ja hänen vaimonsa Safia ovat lähtöisin Somaliassa hyvin toimeen tulleista perheistä, joissa koulutusta arvostettiin. Warsame itse haaveili nuorena tohtorin tutkinnosta, mutta yliopisto-opinnot Moskovassa jäivät kesken, kun hän muutti Suomeen. Suomessa hän suoritti myöhemmin maisteritutkinnon toisella alalla ja on työllistännyt itsensä sekä kunnan palveluksessa että yksityisyrittäjänä. Safialla on taustallaan lukio-opinnot Somaliasta sekä Suomessa hankittu ammatillinen tutkinto. Myös Safia hakeutui työelämään sen jälkeen, kun nuorimmainen lapsi oli aloittanut esikoulun. Perheen viidestä lapsesta kolme vanhinta opiskelee yliopistossa ja lapset yhtä muualla opiskelevaa lukuun ottamatta asuvat vielä kotona.

Molemmat vanhemmat painottavat opiskelun tärkeyttä: Warsame ja Safia katsovat, että ainoastaan opiskelun avulla lapset voivat tulevaisuudessa menestyä, osallistua ja hyödyttää yhteiskuntaa sekä saada arvostusta. Warsame kertoo opiskelun tärkeyden periytyneen jo omasta kodista, jossa isä toimi opetuslalla ja setä oli korkeassa viras-

sa. Safia puolestaan kuvaa, kuinka hänen isällään Somaliassa ennen sotaa oli kirjahylly täynnä kirjoja monilla eri kielillä. Somalian romahtamisen ja uuteen maahan asettumisen myötä Warsame ja Safia kertovat priorisoineensa omat lapsensa, elämän eteenpäin viemisen lasten elämän kautta. Warsame toteaa, että lapset ovat hänen ainoa omaisuutensa ja hän tuntisi epäonnistuneensa, jos lapset eivät pärjäisi koulussa tai opiskelisi pitkälle, mieluiten yliopistossa. Lapset huomauttelevat hänelle, että isä ei ajattele muuta kuin opiskelua, mutta samalla myöntävät, että isä on ollut suureksi avuksi läksyjen ohjaamisessa ja monissa käytännöllisissä asioissa.

Kumpikin vanhempi painottaa omassa haastattelussaan sitä, kuinka vaikeaa olisi ollut pärjätä yksin ja ilman toista puolisoa. Safia kertoo, että he ovat jakaneet perheen sisäiset roolit ja vastuut "sisäasioihin", joista vastaa pääasiassa äiti, ja "ulkoasioihin", joista vastaa pääsääntöisesti isä: äiti on huolehtinut esimerkiksi ruuan laitosta, siivouksesta ja vaatehuollosta, kun taas isä on vastannut esimerkiksi kouluasioista tai yhteydenpidosta lasten kavereiden perheisiin. Vastuunjaosta huolimatta myös perheen isä osallistuu kotitöihin ja äiti lukee Wilma-viestejä koulusta. Isä on kuitenkin ollut aktiivisempi koulun suuntaan ja hän on ollut jäsenenä myös lasten koulun johtokunnassa.

Safian mukaan hän ei halunnut laittaa lapsia päiväkotiin pieninä vaan halusi, että he oppisivat ensin somalin kielen kunnolla. Jotta Safia pystyisi auttamaan pieniä lapsiaan kotiläksyissä, hän kävi itse iltakoulussa opiskelemaan peruskoulun aineita. Tärkeitä arvoja, joita vanhemmat ovat halunneet siirtää lapsilleen, ovat toisten ihmisten kunnioittaminen sekä islamin periaatteiden mukaan eläminen. Vanhemmat kertovat, että perheessä keskustellaan päivittäin kunkin kuulumisista ja yritetään järjestää aikaa perheen yhdessäoloon. "Lapsia yritetään aina auttaa, vaikka he ovatkin aikuisia", Safia selittää. Perhe asuu vuokra-asunnossa eivätkä he saa muita tukia kuin lasten opintotuet. Taloudellisesti perhe on tullut toimeen melko hyvin, ja vanhemmat ovat tarpeen mukaan kattaneet esimerkiksi lasten opintoihin liittyviä kuluja.

Abdi, perheen yksi yliopistossa opiskelevista nuorista, kuvaa perheen merkitystä seuraavasti: "Perhe on mulle tosi tärkeä. En varmaan pärjäisi ilman perhettä. Perhe on tärkeä elämän joka osa-alueella." Abdi kertoo, että hänen suhteensa vanhempiin ja muihin sisaruksiin on hyvä ja hän on tyytyväinen siihen, että asuu kotona, koska silloin saa tukea ja neuvoja sisaruksilta ja vanhemmilta ja samalla hän voi antaa neuvoja pienemmille sisaruksille. Kotona asuminen on myös taloudellisesti edullisempaa, mutta se on Abdin mukaan sivuseikka. Abdin mukaan vanhemmat ovat alakoulusta asti aina innostaneet tekemään läksyjä ja opiskelemaan. Sitä kautta hän on saanut motivaatiota opiskeluun. Erityisesti isä on ollut mukana ja seurannut läksyjen tekemistä, hän on pystynyt myös neuvomaan läksyissä erityisesti ala- ja yläasteella. Abdi toteaa, että on hyvä, että vanhemmat seuraavat lasten läksyjen tekemistä ja kouluasioita muutenkin: "Isä on mun mielestä tosi tärkeä, hän on se, joka neuvoo. Olisi varmaan ollut aika erilaista, erilainen kasvatus, jos olisi ollut pelkkä äiti tai isä." Isä oli myös se, joka puuttui asiaan, kun lukiossa opettaja kehotti Abdia hakeutumaan ammattikorkeakou-

luun yliopiston sijaan. Isä oli tiennyt pojan kyvyt ja suuttui, kun koki, että opettaja ei rohkaissut poikaa tähtäämään riittävän korkealle. Perheen tytär Anisa asuu toisessa kaupungissa yliopisto-opintojensa vuoksi. Hän on kuitenkin monta kertaa viikossa yhteydessä vanhempiinsa ja sisaruksiinsa: ”Se, että on perheen kanssa tosi läheinen, tuo turvallisuudentunnetta, perheeltä saa turvaa.”

Abdin tavoin myös Anisa kuvaa sitä, kuinka paljon perhe hänelle merkitsee. Hän kertoo, että kotiin on aina voinut tulla, riippumatta siitä mitä on tapahtunut tai mitä on tehnyt. Vanhemmat ovat olleet aina tukena vastoinikäymisissä ja pettymyksissä, eikä hänen ratkaisujaan ole kotona tuomittu. Anisa kertoo, kuinka hän luki koulussa ollessaan paljon: vanhemmat hankkivat lapsille kirjastokortit heti, kun se oli mahdollista, ja veivät heitä aina kirjastoon. Äiti myös luki heille kirjoja. Anisa kokee, että lapsia on kannustettu kotona menemään lukioon ja opiskelemaan. Hän kertoo isän auttaneen paljon matemaattisissa aineissa, kun taas äiti auttoi muissa aineissa. Anisan mukaan oli tärkeää, että isä seurasi koulunkäyntiä erityisesti ala- ja yläasteella: ”Meidän perheelle opiskelu on niin tärkeä asia. Onhan koulutus tosi tärkeää kaikissa perheissä, mutta ehkä se meillä on vaan korostunut, kun vanhemmat ovat aina olleet koulussa, tai iskäkin noissa vanhempainillan toiminnoissa sun muissa mukana.”

Abdi ja Anisa hallitsevat hyvin somalin kielen mutta eivät ole koskaan käyneet Somaliassa. Molemmat ovat kiinnostuneita käymään vanhempiensa kotimaassa, mutta he näkevät oman tulevaisuutensa Suomessa tai muualla Euroopassa.

13.5. Perheen merkitys voimavarana ja Suomeen kotoutumisessa

Edellä oleva tarina avaa perheen merkitystä monitasoisesti. Warsamen varsinainen perhe-elämä alkoi vasta Suomessa, sillä hän ja hänen vaimonsa olivat asuneet toisistaan erillään ja eri maissa avioitumisensa jälkeen. Hän oli onnekas siinä, että hän sai tuoreen vaimonsa perheenyhdistämisen kautta Suomeen nopeasti – nykykäytännön mukaan solmitun avioliiton ja perhe-elämän toteen näyttäminen olisi heidän tapauksessaan ollut huomattavasti haasteellisempaa. Kuten Warsame alussa kuvaa, rakkaan vaimon saavuttua maahan huolet väistyivät ja muutkin asiat tuntuivat järjestyvän.

Warsame ja hänen vaimonsa ovat toimineet Suomessa tiiminä: he ovat jakaneet vastuun perheen ja kodin töistä ja kummallakin on ollut omat roolinsa lasten kasvatuksessa. Yhtäältä Warsame ja Safia ovat toisintaneet somalialaisen perhekulttuurin perinteisiä malleja, missä isä vastaa perheen ulkoisista ja äiti sisäpuolisista asioista (Tiilikainen 2003, 32–35), mutta toisaalta he ovat olleet joustavia ja valmiita ottamaan uudenlaista vastuuta – esimerkiksi äiti kouluasioista ja isä kodin siivouksesta – tilanteen niin vaatiessa. Vanhemmat ovat määrätietoisesti kannustaneet ja ohjanneet lapsiaan kouluttautumaan mahdollisimman pitkälle. Heidän oma yhteiskunnallinen asemansa Somaliassa sekä sosiaalinen pääomansa ovat auttaneet heitä tämän tavoit-

teen saavuttamisessa (vrt. Peltola 2014, 111–113). Kouluttautuminen on ollut vanhemmille tärkeä päämäärä – ei pelkästään lasten menestymisen takia vaan siksi, että he löytäisivät paikkansa ja heistä olisi hyötyä suomalaiselle yhteiskunnalle. Erityisesti isä kokee, että hän epäonnistuisi omassa tehtävässään, jos lapset eivät opiskelisi yliopistossa. Lasten kouluttautumisen myötä vanhemmat samalla luovat kunnon vanhemmuutta ja kansalaisuutta, legitiimiä jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa (myös Erel 2011; Peltola 2014, 139–144).

Lapset painottavat, että kahden vanhemman läsnäolo perheessä on ollut heille tärkeää ja että kumpikin vanhemmista on tukenut heitä omalla tavallaan. Lapset kuvaavat, kuinka perhe – vanhemmat ja sisarukset – on aina ollut läsnä ja tukenut heitä sosiaalisesti, emotionaalisesti, moraalisesti, käytännöllisesti ja taloudellisesti. Perhe luo henkistä, fyysistä ja taloudellista turvallisuuden tunnetta. Perheenjäsenet kokevat, että he eivät olisi pärjänneet ilman toisiaan, ja he kertovat myös keskinäisestä läheisyydentunteesta: perheenjäsenet viihtyvät yhdessä ja asioista keskustellaan. Warsamen perheen kokemus perheen tärkeydestä toistuu myös muissa Tiilikaisen tekemissä perhehaastatteluuissa. Eletyssä perheessä ovat läsnä myös perheen sisäiset ristiriidat, mutta perhe saa merkityksensä erityisesti siinä, millaiseksi perhe kuvitellaan (Gillis 1996). Vaikka haastatellut nuoret yleensä laskevat perheeseen kuuluvaksi myös ylijarajaiset sukulaiset, kuuluvuuden ja läheisyyden tunne rakentuu nimenomaan niihin perheenjäseniin, jotka ovat arjessa fyysisesti läsnä (Tiilikainen 2017). Yhdessäolo ja toimiva kommunikaatio luonnehtivat hyvää perhettä maahanmuuttajien mutta myös suomalaistaustaisten käsityksissä (Peltola 2014, 128–132). Kommunikaatio, yhdessä vietetty aika, joustavuus ja sosiaalinen tuki ovat tekijöitä, joiden on todettu tukevan perheiden selviytymistä ja resilienssiä (Black & Lobo 2008). Pakolaisten kohdalla vanhempien ja sisarusten yhdessäolon uudessa asuinmaassa on todettu tukevan hyvinvointia ja kotoutumista (Rask ym. 2016).

Warsamen ja hänen vaimonsa rooliin on kuulunut myös uskonnon, somalin kielen ja somalikulttuuriin liittyvien tapojen opettaminen lapsille sekä perheyhteyden ylläpitäminen läheisiin sukulaisiin Somaliassa ja muissa maissa. Vanhemmat toivovat, että lasten koulutus hyödyttäisi jatkossa myös Somaliaa tavalla tai toisella, mutta samalla he näkevät, että Suomessa syntyneinä heidän lastensa koti on Suomessa. Diasporassa kasvaneiden lasten siteet Somaliaan ja siellä asuviin perheenjäseniin ovat heikomat kuin heidän vanhemmillaan (Tiilikainen 2017). Vaikka vanhemmat itse pitäisivät Somaliaan paluuta tulevaisuudessa mahdollisena, lasten kiinnittyminen Suomeen kiinnittää heidätkin sinne myös jatkossa.

Koska kaikki perheen lapset ovat syntyneet Suomessa, Warsamen perheen esimerkki kuvaa hyvin erilaista tilannetta kuin Husseinin tarina, jossa täysi-ikäisyyden kynnyksellä oleva nuori pakolainen jäi Suomessa yksin ilman vanhempiaan ja muita sisarusiaan. Kuinka perhesuhteita järjestetään ja uudelleen määritellään siinä tilanteessa? Mitä läheisten sukulaisten puute voi tarkoittaa kotoutumisen kannalta?

13.6. Hussein ja perhekäsitysten monimuotoisuus diasporassa

Hussein saapui turvapaikanhakijana Mogadishusta Suomeen 1990-luvun alussa. Saapuminen vieraaseen maahan oli yhtäältä ”täydellinen shokki”, sillä Somaliassa oli sota ja Hussein kantoi huolta sinne jääneistä perheenjäsenistä. Toisaalta Hussein kuvaa Suomea paikkana, jossa oli talvi ja erilainen ilmasto, kulttuuri ja ihmiset. Ensimmäiset päivät ja viikot tuntuivat jopa ”todella hyviltä ja ihanilta”, koska Suomi oli niin rauhallinen paikka. Vasta muutaman kuukauden päästä ”iski kulttuurishokki ja ilmastoshokki ja vieraana olo”. Hussein kertoo olleensa onnekas, että sai asua vastaanottokeskuksessa, jossa oli paljon somalialaisia turvapaikanhakijoita. He kokoontuivat joka ilta radion ääreen kuuntelemaan BBC:n somalinkielisiä uutisia, sillä jokainen oli huolissaan omasta perheestään. Ikäviä ihmiskohtaloita oli mukavampi käsitellä ryhmässä. Husseinin mukaan se oli keino keskinäiseen tukemiseen.

Petri Hautaniemi (2004) tutki väitöskirjassaan *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa* millaista oli syntyä keskelle sisällissotaa, saapua pakolaisena 1990-luvun Suomeen ja varttua sen jälkeen nuoreksi mieheksi. Somalialaisten poikien kerronnassa merkittäviksi kiinnepisteiksi muodostuivat oma perhe, kaveripiiri, henkilökohtainen elämänhallinta, sukupuoli ja henkilöllisyys. Näistä asemista käsin he jäsensivät suhdetta omaan nuoruuteensa ja laajemmin koko ympäröivään yhteiskuntaan. Pojat kuuluivat kansallisvaltioiden rajat ylittävään suhdeverkostoon, jossa keskeisiä tekijöitä olivat ystävä- ja perhepiiri, henkilökohtainen elämänhallinta sekä paikalliskulttuurin ja globaalin muuttoliikkeen muodostama konteksti. (Hautaniemi 2004, 23, 185–186.)

Hautaniemi myös toteaa, että hänen 1990-luvun loppupuolella haastattelemiensa somalipoikien matka jatkuu, emmekä tiedä, mitä heille nyt kuuluu (Hautaniemi 2004, 190). Husseinin kertomus valottaa tätä tulevaisuutta yhden somalipojan näkökulmasta. Hussein sai kielteisen perheenyhdistämispäätöksen vuonna 1993, koska ehti täysikäistyä kesken viranomaisprosessin, mutta hänen hyvä ystävänsä, nuori nainen, sai samoihin aikoihin oman perheensä Suomeen. Hussein kertoo, että ”se oli tavallaan minun perhe”, mikä todentaa Hallin väitteen siitä, että diasporassa syntyvät kulttuurit ovat tulosta monimutkaisista ja päättymättömistä eri kulttuureista ammennettujen piirteiden yhdistelyprosesseista (Hall 2003, 107). Uuden perhesiteen muodostuminen johti siihen, että nuorten välinen ystävyys muuttui seurusteluksi ja lopulta avioliitoksi. Hybridisoitumisen tuloksena syntyi siis jotakin uutta: uusi diasporaperhe, joka nojasi selkeästi somalialaisen kulttuurin perheihanteille olematta kuitenkaan aivan sama kuin Husseinin aiempi perhesuhde. Samalla voi ajatella, että Hautaniemen kuvaama kiistelty olosuhde — ylijäinen varttuminen — muuttui elämänhallinnaksi: Husseinin henkilökohtainen elämä järjestyi uuden perhesiteen ansiosta.

Husseinin haastattelupuheesta nousee esille useita kiinnostavia perhesuhteisiin liittyviä ulottuvuuksia. Ensinnäkin hän kertoo pettymyksestä: kariutuneesta perheenyhdistämisestä, äitinsä jäämisestä Somaliaan, veljensä ja isänsä kuolemasta ja sisarus-ten hajaantumista ympäri maailman. Tämä ei kuitenkaan lannistanut Husseinia,

sillä hänellä oli Suomessa jo oleskelevan somalialaisyhteisön tuki turvanaan. Lisäksi Husseinin oli omista pettymyksistään huolimatta pärjättävä, sillä Somaliaan jäänyt äiti tarvitsi rahaa ja maailmalla hajallaan oleva sisarusparvi tukea. Husseinin yllirajainen lapsuuden perheside on ollut tiivis ja luonteeltaan ylisukupolvinen:

Pidämme huolta toisistamme, olemme yhteyksissä ja soittelemme. Siskokin on yhteydessä kuukausittain, soittaa ja kysyy kuulumisia minun lapsiltani. Perheside on kiinteä, olemme kiinni toisissamme, vaikka olemmekin kaukana toisistamme. Useammin haluaisimme tavata, nähdä ja olla. (Hussein.)

Hussein kertoo monipolvisesti omista vapaa-ajan aktiviteeteistaan ja verkostoistaan Suomessa. Perheen tarjoaman tuen lisäksi kouluttautuminen, politiikka, järjestötyö ja harrastukset ovat integroineet häntä suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän ei ole ollut työttömänä. Husseinin kokemukset yhtyvätkin tutkimustuloksiin, joissa korostetaan pakolaistaustaisten ihmisten työperäisen integroitumisen merkitystä. Pakolaisille pääsy työelämään avaa väylän yhteiskunnalliseen osallisuuteen; pakolaiset myös itse kokevat perheen ja työn yhdistämisen luonnollisena ja tärkeänä asiana. Käytännössä tasapainoilu oman taustan, perhe-elämän ja suomalaisen työkuulttuurin asettamien vaatimusten ristiaallokossa on kuitenkin haasteellista. Työelämään integroituminen edesauttaa kotoutumista, mutta prosessi on jokaisen pakolaisen kohdalla erilainen. (esim. Martikainen & Tiilikainen 2007; ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen.) Kaikkien pakolaisten tarinat eivät ole selviytymiskertomuksia.

Suomalainen yhteiskunta ei antanut Husseinin somalialaiselle perheelle mahdollisuutta yhdistyä huolimatta siitä, että perheside on erittäin voimakas ja ympäri maailman hajallaan olevat perheenjäsenet ovat jatkuvasti yhteydessä toistensa kanssa. Myöskään diasporassa syntynyt uusi perhe ei ole saanut sen tarvitsemaa fyysistä ja henkistä tilaa ja oikeutusta. Kysymys on samasta ilmiöstä, josta Hautaniemi (2004, 183) kirjoittaa edellä mainitussa tutkimuksessaan: Hussein ja hänen monimuotoiset perheensä ovat kulttuurisen fundamentalismin uhreja eli epäilyttäviä kohteita viranomaisten silmissä. Analyttisessä mielessä kysymys on rajojen luomisesta ja hyväksytyjen ryhmien määrittämisestä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

Tapa, jolla Hussein määrittää haastattelupuheessa "meidän perheen", selkiyttää, miten absurdi ajatus perheestä tiukasti rajattuna kategoriana on:

Perhe on aika iso ja suuri tuki. Minun vaimoni sisarukset asuvat täällä Suomessa. Heitä on neljän perheen verran. Siis asuinalueellani asuvat somalit ovat kaikki tavallaan minun perhettäni, se koko joukko. Suomessa perheeksi voi lukea pariskunnan, mutta meillä perhe tarkoittaa koko somaliyhteisöä. Me juhlimme yhdessä, me vietämme aikaa yhdessä ja me vain nukumme eri osoitteissa. Ja välillä me nukummekin sekaisin, esimerkiksi kun lapsia tulee meille yökyllään. Mutta oikea perhe on yleensä oman ydinperheen lisäksi sisarukset, puolison sisarukset ja minun sisarukset ja vanhemmat. Kaikki me haluaisimme

asua saman katon alla, mutta se ei ole mahdollista Suomessa. Me haluaisimme viettää yhteistä perhe-elämää. Olemme kyllästyneet elämään eri paikoissa, haluaisimme asua oikeasti samassa talossa. (Hussein.)

Hussein myös analysoi perhesuhteisiin liittyvää laajempaa tematiikkaa. Suomalaisten perhe-elämä rakentuu Husseinin näkökulmasta siten, että ihmisillä on jatkuva kiire eikä perhe-elämälle ole niin paljon aikaa. Somaliassa tilanne on erilainen: suuret perheet ovat rikkaus ja yhteisöllisyys tärkeää. Husseinin mielestä yksilö on Suomessa osa yhteiskunnallista järjestelmää, mutta Somaliassa yksilön turva on yhteisössä. ”Suomessa Kela maksaa kaikille ja se on se yhteisö – tai sosiaalitoimisto tai opintotuki”, hän toteaa.

Hussein nostaa esille myös perherakenteiden väliset perustavat erot: sen, miten suomalainen perhe rakentuu pariskunnan ympärille ja poikkeaa merkittävästi suomensomalialaisista perhesiteistä ja käsityksistä. Hänen transnationaalinen perheensä on kaikessa hybridisyydessään moniselitteinen ja suomalaiselle yhteiskunnalle jopa anomalia (Douglas 2000, 88): liian suuri, hahmoton ja myös pois rajattu. Suomalaisissa viranomaistietueissa tällaista ylisukupolvista, yhden asunnon ja kansallisvaltion ulkopuolelle ulottuvaa perherakennetta ei tunnisteta, sillä esimerkiksi ulkomaalaislaissa:

Perheenjäseneksi katsotaan Suomessa asuvan henkilön aviopuoliso sekä alle 18-vuotias naimaton lapsi, jonka huoltaja on Suomessa asuva henkilö tai tämän aviopuoliso. Jos Suomessa asuva henkilö on alaikäinen lapsi, perheenjäsen on hänen huoltajansa. Perheenjäseneksi katsotaan myös samaa sukupuolta oleva henkilö, jos parisuhde on kansallisesti rekisteröity. (L 301/2004.)

Korostimme *Perheenyhdistäminen: Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* -kirjassa, että suomalaisessa arkiajattelussa ydinperheen idea on sisäistetty tavalla, johon eivät mahdu sen luonnollisuutta kyseenalaistavat pohdinnat ajallisista, yhteiskunnallisista ja kulttuurisista taustoista (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016d). Tässä luvussa olemme osoittaneet, että perheen idean monimuotoisuus ja yleistysten ongelmallisuus nousevat esiin erityisen hyvin Suomeen tulleiden pakolaisten kokemuksissa. Tämä todentaa *Perheenyhdistäminen*-kirjassa esittämämme väitteen, että sukulaisuussuhteita ei voi selittää yksioikoisesti tai pelkästään ulkomaalaishallinnon päätöksenteon kriteereistä käsin. Kaiken lisäksi pakolaisilla on kansainvälisten sopimusten perusteella myös oikeus perheisiinsä. (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016c, 196, 207, 2016b, 23–24.)

13.7. Johtopäätökset

Tässä luvussa olemme paneutuneet kahden suomensomalialaisen perheen vaiheisiin sellaisina, kuin ne näyttäytyvät Warsamen ja Husseinin perheiden näkökulmista. Haas-

tattelu puhe on ollut keino tavoittaa tietoa perheiden elämää jäsentävistä kokemuksista ja analysoida niiden laajempia kulttuurisia merkityksiä. Lähdimme liikkeelle kahden nuoren pakolaisen Suomeen tulosta 1990-luvun alkuvuosina sekä perheen yhdistämisen prosesseista, jotka päättyivät heidän kohdallaan vastakkaisiin lopputuloksiin: yhtäältä Warsamen saamaan positiiviseen päätökseen, joka mahdollisti vaimon Suomeen muuttamisen ja yhteisen perhe-elämän aloittamisen, ja toisaalta Husseinin epäonnistuneeseen perheen yhdistämiseen sekä sitä seuranneeseen avioitumiseen ja ”uuden perheen” rakentamiseen. Näiden esimerkkien avulla olemme analysoineet sitä, millaisia vaikutuksia perheen yhdistämisestä koskevilla viranomaispäätöksillä – ja niitä seuranneilla perheen läsnä- tai poissaololla – on pakolaisten Suomeen asettumiselle ja kotoutumiselle pitkällä tähtäimellä. Olimme myös kiinnostuneita siitä, kuinka pakolaiset määrittelevät ja järjestävät perhesuhteitaan uudessa elämäntilanteessa ja ympäristössä.

Warsamen ja Husseinin kokemusten pohjalta perhe näyttyy keskeisenä pakolaisten elämää järjestävänä ja tukevana elementtinä. Perhe rakentuu paikallisesti ja ylitraajaisesti, ja perhesuhteet ovat monimuotoisia. Kun omaa läheistä perhettä ei ole, vastaavanlaisia suhteita pyritään aktiivisesti luomaan ja hakemaan. Warsamen ja Husseinin tapauksissa lopputulos oli hyvä, sillä he löysivät Suomesta mielekästä tekemistä, työn ja uusia sosiaalisia siteitä. Laajempi somaliyhteisö ja yhteisöllinen tapakulttuuri ovat osaltaan paikanneet puuttuvia perhesuhteita. Kummallakin on kuitenkin tukeaan myös perheyhteisö, jonka varaan arki rakentuu.

Aina tilanne ei ole näin yksinkertainen. Tällä hetkellä varsinkin alaikäiset pakolaislapset suojellaan Suomessa perheettömiksi. Perheestä eroon joutuminen on valtava inhimillinen tragedia, jota yksin Suomeen jäävät lapset kantavat koko loppuelämänsä. Monet ovat kokeneet lähtömaassaan ja pakomatallaan tilanteita, joista selviämässä oman perheen ja yhteiskunnan tarjoaman avun tarve olisi välttämätöntä. Globaali pakolaiskriisi on kärjistänyt näitä ongelmia entisestään. (Kuusisto-Arponen & Gilmartin 2015, 143–145; Kuusisto-Arponen 2016, 108–109.)

Perheen yhdistäminen on ollut viimeisen 20 vuoden aikana merkittävä laillisen ja hallitun maahanmuuton väylä Suomeen ja koko Eurooppaan. Perheen yhdistämisiin perustuva siirtolaisuus on säilyttänyt merkityksensä, vaikka perheen yhdistämisen kriteereitä on Suomessa jatkuvasti kiristetty ja perheen yhdistäminen on täten vaikeutunut merkittävästi. Kesällä 2016 tilanne vaikeutui entisestään, kun eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen ulkomaalaislain muuttamiseksi. Uuden lain (HE 43/2016) mukaan perheen yhdistämisen ehtona on toimeentuloedellytys myös kansainvälistä suojelua saaville pakolaisille. Lain tiukennus koskien toimeentuloedellytystä ei kuitenkaan koske turvapaikan saaneita, mikäli hakemus jätetään kolmen kuukauden sisällä. Toimeentulo vaatimus pätee periaatteessa myös silloin, kun perheen kokoaja on alaikäinen lapsi. Hallituksen esityksen mukaan ulkomaalaislain muuttamisella pyritään hallitsemaan maahanmuuttoa, varmistamaan ettei Suomi näyttäytyisi turvapaikanhakijoille erityisen houkuttelevana maana ja vähentämään maahanmuutosta aiheutuvia kustannuksia. Taustalla on pelko pakolaisten hallitsemattomasta

perheenyhdistämisestä. (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016a, 11–13; HE 43/2016; Fingerroos 2016, 73–75.)

Oikeus perhe-elämään on ihmisoikeus, jonka pitäisi kuulua kaikille. Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklassa 8 esimerkiksi todetaan, että perhe-elämän suoja ei voi riippua turvapaikanhakijan ammatista ja toimeentulosta. Varsinkin alaikäisten lasten kotoutumisen ja selviämisen kannalta oman perheen tuki on ensiarvoisen tärkeää. Ihmiset ovat myös kaikkina aikoina muuttaneet paikasta toiseen erilaisten konfliktitilanteiden yhteydessä tai etsiessään itselleen parempaa toimeentuloa, turvaa tai elämisen perusedellytyksiä.

Suomen hallituksen esityksen mukaan ulkomaalaislain kiristämisen yhtenä tarkoituksena on myös ollut ”helpottaa perheenjäsenten yhteiskuntaan asettumista”, jolla viitataan erityisesti siihen, että saadakseen perheensä Suomeen perheenkokoajan on otettava taloudellinen vastuu perheestään ja käytännössä oltava töissä (HE 43/2016). Tässä luvussa käytetty aineisto kuitenkin osoittaa, että pakolaistaustaisten on vaikeaa kotoutua ja juurtua Suomeen ilman perheitään ja tärkeitä sosiaalisia sidoksiaan. Vaikka perhe-elämään kuuluvat myös konfliktit, perhe lähtökohtaisesti tarjoaa emotionaalista, sosiaalista, moraalista, taloudellista ja fyysistä turvallisuutta ja siten luo hyvinvointia ja resilienssiä jäsenilleen. Esimerkiksi yksinhuoltajan perheessä työn ja perheen yhdistäminen on monin verroin haasteellisempaa kuin kahden huoltajan perheessä. Pakolaisina tulleiden kohdalla toisen vanhemman puuttuminen on vielä haastavampaa kuin suomalaissyntyisten kohdalla, koska heiltä usein puuttuvat myös muut sosiaaliset tukiverkostot.

Esimerkkimme, joissa on kuvattu yksilöiden ja perheiden elämänkulkua noin 25 vuoden ajalta, osoittavat myös, että kotoutuminen on ylisukupolvinen prosessi ja sen onnistumista voidaan mielekkäästi arvioida vasta pidemmällä aikavälillä. Näin on erityisesti silloin, kun kysymyksessä ovat pakolaisena Suomeen saapuneiden lasten ja nuorten kokemukset ja yhteiskunnallinen asema. Pakolaisina tulleiden kohdalla kotimaa usein säilyy elämän suuntaa ja identiteettiä jäsentävänä keskuksena (Safran 1991), mutta heidän lapsillaan kuulumisen tunne rakentuu ensisijaisesti suhteessa niihin paikkoihin, joissa he arkeaan elävät ja niihin perheenjäseniin, joiden kanssa he ovat henkilökohtaisesti kanssakäymisessä (Tiilikainen 2017). Lasten kasvaminen ja kasvattaminen samalla juurruttaa heidän pakolaisina tulleet vanhempansa Suomeen ja muualle diasporaan, jonne he alun perin kenties ajattelivat tulevansa vain väliaikaisesti.

Kiitokset

Kiitämme Husseinia, Warsamea ja Warsamen perhettä sekä kaikkia muita tutkimuksiimme osallistuneita yksilöitä ja instituutioita ajasta sekä elämäkokemusten ja tiedon jakamisesta. Lisäksi kiitämme Suomen Akatemiaa akatemiaturvituksen hankkeidemme rahoittamisesta.

Lähteet

Abdi, haastattelu 20.10.2015.

Anisa, haastattelu 26.10.2015.

Euroopan ihmisoikeussopimus. Strasbourg: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. HE 43/2016. Hallituksen edistys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

Hussein, anonymisoitu haastattelu.

L 301/2004. Ulkomaalaislaki.

Safia, haastattelu 7.11.2015.

Tilastokeskus (2017). Taustamaa ja syntyperä iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2015. Saatavilla: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/045_vaerak_tau_200.px/?rxid=f67d1dd3-ee29-46c2-aff0-90b989bc08e5. Luettu: 4.4.2017.

Warsame, haastattelu 1.10.2015.

Kirjallisuus

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004). *The Ice Breakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: The Population Research Institute D 42/2004.

Al-Sharmani, Mulki (2007). *Contemporary Migration and Transnational Families: The Case of Somali Diaspora(s)*. Discussion Paper. Paper prepared for the Migration and Refugee Movements in the Middle East and North Africa, The Forced Migration & Refugee Studies Program, The American University in Cairo, Egypt, October 23–25, 2007.

Al-Sharmani, Mulki (2010). Transnational Family Networks in the Somali Diaspora in Egypt: Women's Roles and Differentiated Experiences. *Gender, Culture, and Place*, 17 (4), 499–518.

Bjork, Stephanie (2007). *Diasporic Moments: Practicing Clan in the Somali Diaspora*. PhD dissertation, Department of Anthropology, University of Wisconsin–Milwaukee.

Black, Keri & Marie Lobo (2008). A Conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14 (1), 33–55.

Bryceson, Deborah & Ulla Vuorela (2002). Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (eds.), *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.

Degni, Filio (2004). *The social and cultural determinants of the use of contraception among married Somali women living in Finland*. Helsinki: Stakes.

Dhalmann, Hanna (2011). *Yhden uhka, toisen toive? Somalien ja venäläisten asumistoiveet etnisen segregatiokehityksen valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara: rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Erel, Umut (2011). Reframing migrant mothers as citizens. *Citizenship Studies*, 15 (6), 695–709.
- Fingerroos, Outi (2014). Somaliperheen paradoksaalisuus. *Kulttuurintutkimus*, 31 (4), 16–29.
- Fingerroos, Outi (2016). Mitä perheenyhdistäminen tarkoittaa? Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 65–87.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016a). Johdanto. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 7–20.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016b). Kurittomat perheet. Perheen käsitteen monet muodot historiassa ja eri kulttuureissa. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016c). Epilogi: Perheet koetuksella. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 195–207.
- Fingerroos, Outi, Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (toim.) (2016d). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- Förbom, Jussi (2014). *Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikkapolitiikka*. Helsinki: Into.
- Gillis, John (1996). *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch & Cristina Blanc-Szanton (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. Nina Glick Schiller, Linda Basch & Cristina Blanc-Szanton (eds.), *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences, 1–24.
- Hall, Stuart (2003). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Hassinen-Ali-Azzani, Tuulikki (2002). *Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja. Etnografia somalialaisten terveyskäsitteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaiseen kulttuuriin siirtymävaiheessa*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hautaniemi, Petri (2004). *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Hänninen, Vilma (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Isotalo, Anu (2015). *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset*. Turun yliopiston julkaisuja C 407. Turku: Turun yliopisto.

- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016). Perheettömiksi suojellut. Yksin tulleiden alaikäisten oikeus perheeseen. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 89–109.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Mary Gilmartin (eds.) (2015). The politics of migration. Virtual Special Issue. *Political Geography*, 143–145.
- Levitt, Peggy & Mary C. Waters (eds.) (2002). *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Levitt, Peggy & Nina Glick Schiller (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 38 (3), 1002–1039.
- Lewis, Ioan (1994). *Blood and Bone: The Call of Kinship in Somali Society*. Lawrenceville, NJ: The Red Sea Press.
- Löyttyniemi, Varpu (2004). *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (toim.) (2007). *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (2013). Johdanto: islamin hallinta. Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.), *Islam, hallinta ja turvallisuus*. Turku: Eetos, 9–23.
- Mohamed, Mohamed-Abdi (1997). Somalia: Kinship and Relationships Derived from it. Hussein M. Adam & Richard Ford (eds.), *Mending Rips in the Sky. Options for Somali Communities in the 21st Century*. Lawrenceville, NJ: The Red Sea Press, 145–159.
- Mohme, Gunnel (2014). 'Samira doesn't live here anymore': Somali-Swedes' mobility as transnational practice. *Nordic Journal of Migration Research*, 4 (3), 118–125.
- Pellander, Saara (2017). *Gatekeepers of the Family: Regulating Family Migration to Finland*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Economic and Political Studies.
- Peltola, Marja (2014). *Kunnollisia perheitä: Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Pirkkalainen, Päivi (2013). *Transnational responsibilities and multi-sited strategies: Voluntary associations of Somali diaspora in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Portes, Alejandro & Rubén G. Rumbaut (2005). Introduction: The Second Generation and the Children of Immigrants. Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28 (6), 983–999.
- Rask, Shadia, Anna-Marie Paavonen, Eero Lilja, Päivikki Koponen, Jaana Suvisaari, Tapio Halla, Seppo Koskinen & Anu Castaneda (2016). Primaariperheestä erossaolo on yhteydessä somalialais- ja kurditaustaisten maahanmuuttaja-aikuisten hyvinvointiin ja kotoutumiseen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81, 273–287.
- Safran, William (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora*, 1 (1), 83–99.

- Tapaninen, Anna-Maria (2016). Perhesiteet geeneissä: DNA-tutkimus perheenyhdistämisessä. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Tapaninen, Anna-Maria & Ilpo Helén (2015). Finland: Securing Human Rights, Suspecting Fraud. Torstein Heinemann, Ilpo Helén, Thomas Lemke, Ursula Naue & Martin G. Weiss (eds.), *Suspect Families: DNA Analysis, Family Reunification and Immigration Policies*. Farnham: Ashgate, 33–54.
- Tiilikainen, Marja (2003). *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, Marja (2017). 'Whenever mom hands over the phone, then we talk': Transnational ties to the country of descent among Canadian Somali youth. *Migration Letters*, 14 (1), 63–74.
- Tiilikainen, Marja, Abdirashid Ismail & Mulki Al-Sharmani (2016). Somalialaiset perheet perinteiden, siirtolaisuuden ja sisällissodan välissä. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 43–63.
- Ukkonen, Taina (2007). Toivo paranemisesta: Nuoren naisen päihdetarinan rakentuminen haastattelussa. *Elore*, 14 (1) Saatavilla: http://www.elore.fi/arkisto/1_07/ukk1_07.pdf. Luettu: 12.8.2018.
- Vertovec, Steven (2009). *Transnationalism*. Abingdon: Routledge.
- Wahlbeck, Östen (1999). Flyktningforskning och begreppet *diaspora*: Att studera en transnationell social verklighet. *Sosiologia*, 4, 269–279.

